

УДК: 372.881.111.1

Д. Г. ТЕРЕЩУК

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ІНШОМОВНИХ КОМУНІКАТИВНИХ СТРАТЕГІЙ У ГОВОРІННІ

Стаття присвячена проблемі іношомовних комунікативних стратегій. Розглянуто специфіку реалізації цих стратегій у говорінні, особливості їх формування та розвитку у студентів старших курсів навчання. Обґрунтовано, що на розвиток іношомовних комунікативних стратегій впливають чинники монологічної, діалогічної та полілогічної форм мовлення, мовленнєвих навичок і вмінь, підготовленості/непідготовленості мовлення, сфер усного спілкування, сприйняття чужого мовлення.

Ключові слова: іношомовна комунікативна стратегія, комунікативна тактика, мовленнєва компетенція у говорінні, монологічне, діалогічне, полілогічне мовлення, слухання.

Д. Г. ТЕРЕЩУК

ОСОБЕННОСТИ РАЗВИТИЯ ИНОЯЗЫЧНЫХ КОММУНИКАТИВНЫХ СТРАТЕГИЙ В ГОВОРЕНИИ

Статья посвящена проблеме иноязычных коммуникативных стратегий. Рассмотрены специфика реализации этих стратегий в говорении, особенности их формирования и развития у студентов старших курсов обучения. Обосновано, что на развитие иноязычных коммуникативных стратегий влияют факторы монологической, диалогической и полилогической форм речи, речевых навыков и умений, подготовленности/неподготовленности речи, областей устной речи, восприятия чужой речи.

Ключевые слова: иноязычная коммуникативная стратегия, коммуникативная тактика, речевая компетенция в говорении, монологическая, диалогическая, полилогическая речь, слушание.

D. G. TERESHCHUK

THE PECULIARITIES OF FOREIGN LANGUAGE COMMUNICATIVE STRATEGIES DEVELOPMENT IN SPEAKING

This article is devoted to the issue of foreign language communicative strategies. The specificity of communicative strategies realization in speech production and the peculiarities of students' communicative strategies formation and their development at the advanced level are examined in this paper. It is reasoned that the development of communicative strategies is conditioned by the factors of monologue, dialogue and polylogue speech forms, speech habits and skills, speech preparedness/unpreparedness, spheres of oral communication, perception of another communicator's speech.

Keywords: foreign language communicative strategy, communicative tactic, communicative competence in speaking, monologue, dialogue, polylogue, listening.

Актуальність проблеми розвитку у студентів мовних спеціальностей мовленнєвої компетенції у говорінні на просунутому етапі зумовлена високими вимогами до майбутніх фахівців філологічної галузі, зокрема постійно зростаючою потребою розширення сфери іношомовної (передусім англомовної) комунікації у процесі здійснення професійної діяльності. Основною метою навчання іноземних мов студентів старших курсів філологічного профілю (надалі мова йтиме саме про цих студентів) стає розвиток мовленнєвих умінь та навичок на найвищому – стратегічному рівні, здатність майбутніх фахівців не лише реалізовувати окремі комунікативні інтенції, а й проводити загальну лінію мовленнєвої поведінки, максимально ефективно використовуючи увесь доступний їм мовний арсенал (знання, уміння, навички, стратегії).

Метою статті є проаналізувати особливості формування та розвитку іношомовних комунікативних стратегій (ІКС) студентів у говорінні на просунутому етапі.

ІКС є об'єктом дослідження вчених переважно за такими напрямками: реалізація комунікативних стратегій у різних типах дискурсу (Т. Ананко, А. Габідулліна, О. Малає);

комунікативні стратегії як елемент комунікативної компетенції (Ф. Бацевич, Т. Косова, Т. Ле); стратегії у процесі навчання іноземних мов (Л. Морська, Л. Карєва, Е. Кохен, Т. Толмачєва, О. Тарнопольський, Л. Ягеніч). Однак особливості реалізації ІКС в говорінні на просунутому етапі та специфіка їх розвитку у студентів старших курсів філологічних спеціальностей не були достатньо розглянуті в працях науковців, тому стали предметом нашого наукового інтересу.

Фундаментальним у нашому баченні комунікативних стратегій в контексті іншомовного навчання є твердження Т. Толмачєвої, котра визначає стратегію як «сукупність мовленнєвих актів ініціатора спілкування, що встановлює лінію його мовленнєвої поведінки, моделює досягнення цілей та реалізацію планів, а також прогнозує можливі реакції реципієнта на них» [7, с. 86]. Надалі ми будемо користуватися терміном «стратегія» саме у такому формулюванні, а також відповідною типологією стратегій, яку зазначений автор розробила за критерієм основних комунікативних інтенцій учасників комунікативного процесу [7, с. 37]. Згідно з цією класифікацією до ІКС належать інформативна (спрямована на повідомлення/отримання необхідної інформації та осмислення мовцем ситуації спілкування), оцінно-діяльнісна (спрямована на здійснення аксіологічного впливу на співбесідника, вербальне вираження емоційної оцінки, прагнення створити необхідну комунікативну атмосферу, вербалізацію ціннісних суджень), емоційно-діяльнісна (спрямована на вираження емоційного стану співбесідника), регулятивно-спонукальна (спрямована на управління вербальною і невербальною поведінкою партнера по комунікації і безпосереднє спонукання до виконання дії) та конвенційна (пов'язана з організацією мовленнєвого висловлювання та правилами етикету, які реалізуються в етикетних формулах) стратегії, а також супутні стратегії, серед яких метакогнітивні (зумовлюють реалізацію процесів породження, продукування, розуміння та інтерпретації іншомовного мовлення), компенсаторні (спрямовані на вихід із ситуації комунікативних труднощів) і загальнодидактичні (призначені для накопичення, збереження та оперування навчальною інформацією з метою раціонального використання стратегій та оптимізації процесу міжкультурного спілкування) [7].

Формування ІКС у студентів повинно відбуватися вже на першому курсі навчання у вузі, однак їх розвиток триває впродовж усього чотирирічного навчального курсу. З підвищенням вимог до рівня розвитку мовленнєвої компетенції у говорінні ускладнюються вимоги до рівня володіння ІКС.

Поняття «стратегія» не можна розглядати окремо від понять «навичка» і «вміння», які є способами реалізації стратегічної лінії мовленнєвої поведінки з метою досягнення поставленої комунікативної мети. Відмінність між стратегією та навичкою полягає в тому, що перша використовується на свідомому рівні, а друга – на підсвідомому [2, с. 429]. Щодо стратегії та уміння, то в науково-методичній літературі вони не отримали однозначного співвіднесення. Ми дотримуємося точки зору, що вміння забезпечує реалізацію мовленнєвої стратегії мовця [3, с. 200]. Отож, навички та вміння можна вважати тактиками, компонентами комунікативної стратегії, способами її здійснення.

На різних етапах цілі навчання студентів мовленнєвої компетенції у говорінні відрізняються. Це стосується і цілей формування ІКС. Відповідно до Загальноєвропейських Рекомендацій з мовної освіти та Програми з англійської мови для університетів студентами IV курсу передбачено оволодіння діалогічним мовленням на рівні C1.2, а монологічним мовленням – на рівні C2.1 [5, с. 112]. Однак «просунутим» етапом у говорінні методисти називають той, що відповідає принаймні рівню C2.1/C2.2 [6, с. 27]. Саме цей рівень ми вважаємо бажаним для випускників-бакалаврів.

Рівень C2 у говорінні передбачає, що студент може:

- без зусиль брати участь у будь-якій розмові, легко вживаючи ідіоматичні звороти та колоквалізми;
- вільно висловлюватися, розрізняючи найтонші відтінки смислу;
- у разі виникнення проблеми усунути трудність непомітно для інших;
- представити чіткий аргумент, логічно структуруючи його та обираючи відповідний контексту стиль представлення, що допомагає реципієнту помітити і запам'ятати важливі моменти [5, с. 114].

Не менш вагомим для студентів старших курсів, на нашу думку, є формування та розвиток полілогічного мовлення, що, як монолог та діалог, передбачає бажання учасниками

реалізувати свої комунікативні наміри у рамках загальної теми, однак має свою специфіку. Особливість полілогічного мовлення полягає в тому, що полілогічна єдність виникає в результаті колективно-групової мовленнєвої діяльності учасників полілогу, а саме: полілогічне спілкування характеризується зміною ситуацій, що об'єднані спільною тематикою обговорення. Для реалізації тактики і стратегії такого спілкування та його успішності необхідно, щоб студенти вміло враховували функціональні фактори ситуації та правила почергової участі у комунікації [4, с. 11].

У говорінні передбачається, що мовленнєві вміння значною мірою вже сформовані на початковому та основному етапах, а на просунутому етапі переважно розвиваються і вдосконалюються. Відповідно до навчальної програми студент наприкінці четвертого року навчання у вузі повинен спілкуватися на знайомі та нові теми, що стосуються його академічних, суспільних і майбутніх професійних ролей, а також бути здатним:

- висловлюватися вільно та спонтанно;
- володіти великим лексичним запасом, який дасть йому змогу долати прогалини у мовленні за допомогою парафраза (компенсаторні стратегії);
- вживати мову гнучко та ефективно для соціальних цілей;
- брати участь в інтерв'ю як той, у кого запитують, або як інтерв'юер, вільно та самостійно розвиваючи теми, що обговорюються;
- продукувати чітке, плавне та добре структуроване мовлення, що допомагає реципієнту виділяти і запам'ятовувати важливі моменти [5, с. 96].

Високий рівень сформованості умінь студентів IV курсу фактично свідчить про наявність значного арсеналу засобів для активної реалізації ІКС у діалогічному, монологічному та полілогічному мовленні. Вміння є основою реалізації стратегій; вони повинні поєднуватися так, щоб створити єдину успішну лінію мовленнєвої поведінки, а за необхідності (у разі неуспішної реалізації комунікативних інтенцій, мети) замінюватися на інші. Тож, володіючи необмеженим арсеналом навичок та вмінь, студенти можуть «будувати» свою стратегію залежно від поставлених цілей.

На формування мовленнєвої компетенції, як і ІКС у говорінні, впливають певні фактори. Крім мовленнєвих умінь і мовленнєвих навичок, від яких залежить автоматизоване мовне оформлення мовлення [6, с. 12–13], на формування та розвиток ІКС у говорінні суттєво впливають фактор сфери усного спілкування і фактор підготовленості/непідготовленості мовлення.

Залежно від сфери усного спілкування студент здійснює вибір стратегії, реалізовує її у відповідному стилі (побутово-фамільярний, офіційний тощо), використовуючи специфічні, адекватні нормам комунікативної поведінки мовні засоби.

Реальне спілкування неодмінно передбачає спонтанність, непідготовленість усного мовлення. Тому цілком логічно, що метою навчання іноземної мови на просунутому етапі є непідготовлене діалогічне мовлення, а також монологічне мовлення, яке цілком природно може бути як непідготовленим, так і підготовленим, частково підготовленим (доповідь, презентація тощо) [6, с. 16–17].

Навчання студентів полілогічного мовлення вважаємо певною мірою складнішим порівняно з діалогічним та монологічним з декількох причин. По-перше, полілогічне мовлення на просунутому етапі («рівень адекватного полілогічного спілкування») може включати складні висловлювання мовців з використанням розгорнутих реплік-повідомлень – так званих «мікромонологів в діалозі» [4, с. 15]. По-друге, на розвиток цього мовлення значно впливають такі фактори ситуації мовленнєвого спілкування, як кількість учасників, наявність у процесі полілогічного спілкування різних точок зору, особистісні цілі учасників і загальна мета полілогічного спілкування, структура полілогічного спілкування, порядок проведення, регламент [4, с. 12].

Кожна форма мовлення (монолог, діалог, полілог) з властивими їй особливостями по-своєму впливає на формування навичок, вмінь та ІКС студентів. Окремі навички та вміння є тактичними компонентами ІКС і забезпечують їх реалізацію. Оволодіння ними повинно відбуватися на початковому та основному етапах формування мовленнєвої компетенції в говорінні і лише частково – на просунутому етапі.

На нашу думку, доцільно формувати ці навички та уміння насамперед у процесі діалогічного та монологічного мовлення (на рівні діалогічних єдностей, мікро діалогів, коротких монологічних висловлювань), оскільки вони є передумовою розвитку ІКС. Обставини полілогічного спілкування найкраще сприяють формуванню та розвитку стратегій на просунутому етапі. За умови динамічної комунікативної взаємодії у полілозі студенти можуть максимально ефективно навчатися реалізовувати ІКС, змінювати їх чи замінювати на інші, продукувати нові стратегії, створюючи власні комбінування різноманітних тактик.

Розвиток ІКС у говорінні не може відбуватися без урахування того, як слухач сприймає чуже мовлення, оскільки говоріння та слухання є єдиним процесом усного спілкування. Саме у процесі слухання учасник спілкування оцінює комунікативну ситуацію, враховує всі обставини комунікативного процесу й на основі цього вибирає подальшу комунікативну стратегію і тактику, обдумує свій наступний комунікативний хід, подумки формулює висловлювання.

Слухання відіграє суттєву роль при виборі й реалізації ІКС в діалогах і полілогах. Ці форми усного мовлення передбачають наявність: постійного зворотного зв'язку між учасниками спілкування; частого передання ініціативи спілкування від одного учасника до іншого; великої кількості різних особистісних цілей; високої динаміки комунікативної взаємодії; уважного сприйняття та максимально точного і правильного розуміння чужого мовлення.

Отож, у діалогічному та полілогічному мовленні в студентів з'являється можливість «випробувати», перевірити на результативність різні типи ІКС у найрізноманітніших ситуаціях. При цьому слухання і стратегії у слуханні значно впливають на успішний вибір та ефективну реалізацію стратегій у говорінні і на досягнення комунікативної цілі студента.

Таким чином, здійснений аналіз особливостей реалізації ІКС студентами у говорінні на просунутому етапі показав, що цей процес:

- відбувається під впливом вагомих факторів форм мовлення, мовленнєвих навичок, мовленнєвих умінь, сфер усного спілкування, підготовленості/непідготовленості мовлення, сприйняття чужого мовлення;

- зумовлений цілями навчання говоріння студентів, зокрема, вимогами навчальних програм з іноземних мов для університетів та критеріями Загальноєвропейських Рекомендацій з мовної освіти.

Аналіз особливостей розвитку ІКС студентів у говорінні на просунутому етапі відкриває перспективи для подальших практичних методичних розробок, спрямованих на ефективне формування стратегічної компоненти мовленнєвої компетенції у говорінні студентів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Загальноєвропейські Рекомендації з мовної освіти : вивчення, викладання, оцінювання / наук. ред. укр. вид. С. Ю. Ніколаєва. – К.: Ленвіт, 2003. – 273 с.
2. Лінгвістичні та методичні проблеми навчання мови як іноземної : матеріали VII Міжнародної науково-практичної конференції / наук. ред. В. К. Зернова. – Полтава, 2010. – 562 с.
3. Пассов Е. И. Коммуникативный метод обучения иноязычному говорению / Е. И. Пассов. – 2-е изд. – М.: Просвещение, 1991. – 223 с.
4. Полесюк Р. С. Обучение иноязычному полилогическому общению студентов лингвистических специальностей: английский язык как второй иностранный, языковой вуз: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02 / Р. С. Полесюк. – Томск, 2007. – 21 с.
5. Програма з англійської мови для університетів/інститутів (п'ятирічний курс навчання): проект / С. Ю. Ніколаєва, М. І. Соловей, Ю. В. Головач та ін. – К.: Британська Рада, МОН України, 2001. – 245 с.
6. Тарнопольський О. Б. Методика навчання іншомовної мовленнєвої діяльності у вищому мовному закладі освіти: навч. посібник / О. Б. Тарнопольський. – К.: Фірма «ІНКІС», 2006. – 248 с.
7. Толмачева Т. А. Методика обучения студентов коммуникативным стратегиям иноязычного речевого поведения в повседневных ситуациях межкультурного общения: языковой вуз, английский язык: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02 / Т. А. Толмачева. – Горно-Алтайск, 2009. – 243 с.